

Ulla Habermann og
Laila Ottesen

Omsorgskapital i idrætten

Kvinders og mænds deltagelse i det civile samfunds frivillige organisationer gestalter sig generelt forskelligt. På den baggrund ses der i denne artikel nærmere på kvinders aktive deltagelse i idrættens organisationer. Hvorledes adskiller deltagelsesmønstret inden for idrætten sig fra kvinders øvrige deltagelse i det civile samfund? Og i hvor høj grad slår omsorgsaktiviteter igennem som kvindespecifikke i idrættens frivillige arbejde?

Relationerne mellem kvinder og mænd har ændret sig radikalt såvel i det politiske liv og i foreningslivet som på arbejdsmarkedet og i familien. Ændringerne er blevet tydelige gennem de seneste 20-30 år, hvor ligestillingen – i hvert fald andelsmæssigt – er forbedret især inden for politik og foreningsliv, medens f.eks. universiteterne og erhvervslivet halter bagefter¹. Dertil kommer, at det i familierne stadig er kvinderne, som har mindst "fri tid" til rådighed (Bonke 2002). Alligevel lever mange myter og fordomme om kvinder i det offentlige rum stadigvæk i bedste velgående, og ofte støder vi på stereotyper om kvinders (og mænds) indsatser i det civile samfund. Kvinderne antages at indtage en mindre aktiv og anderledes rolle end mændene. Kvindernes domæne er det nære og den lille politik – mændene tager sig af det overordnede. Dertil kommer, at kvinder "stemples" som dem, der påtager sig omsorgsopgaver – ikke blot i hjemmet, men også på arbejdsmarkedet og i de frivillige organisationer.

Kvinders deltagelse i foreninger og frivilligt arbejde i idrætten

Nyere undersøgelser (fx Goul Andersen et al. 2000, Goul Andersen 2002, Vogel et al. 2003) viser, at kvinder i stigende grad deltager aktivt i forenings- og organisationssamfundet. I forbindelse med magtudredningen er danskernes deltagelse i foreningslivet senest blevet sat under lup. Det viser sig her, at kønsforskellen, som i 1970'erne faldt ud til mændenes fordel, er forsvundet i år 2000. Goul Andersen (2002) mener, at den stigende faglige organisering blandt kvinder har bidraget hertil; men ændringen falder helt i tråd med kvinders stigende deltagelse i alle sider af samfundslivet. Til gengæld er kønsforskellen stadig tydelig, når det gælder den måde, de to køn deltager på.

Der er stor forskel på, hvilke organisationer som særligt tiltrækker kvinderne og hvilke foreninger, mænd bliver medlemmer af. Et tydeligt eksempel findes, når vi sammenligner de frivillige *sociale* organisationer, som er karakteriseret ved en overrepræsentation af kvinder, med *idrættens* organisationer, som traditionelt er præget af mænds deltagelse og værdier (Habermann 2001, Ottesen & Ibsen 1999). Kvinder og mænd bliver kort sagt medlemmer – og arbejder frivilligt – i forskellige slags foreninger. Kvinder er overrepræsenterede på områder for børn, syge og ældre, i humanitære og kirkelige organisationer – altså inden for omsorg samt i nogen grad inden for kulturområdet. Mænd findes i særlig grad inden for idræt, hobby, forsvar, afholdsforeninger og ordensselskaber samt i politik. Mænd (især i aldersgruppen 45-64 år) er desuden oftere aktive og har flere tillidsposter end kvinderne (Vogel et al. 2003, Habermann, Ottesen & Pfister 2004)². Interessant er det, at stort set lige mange kvinder og mænd er medlemmer af religiøse og sociale foreninger; men det er altså kvinderne, der i høj grad udfører det frivillige arbejde her. Forklaringen kan være, at netop disse foreninger ofte påtager sig sociale omsorgsopgaver, som tilsyneladende også inden for den frivillige sektor er kvindernes domæne! Desuden er der forskel på, hvilke opgaver kvinder og mænd engagerer sig i. Kvinders engagement er generelt kendetegnet ved en relativt større deltagelse i det lokale, end det er tilfældet for mænds vedkommende (Christensen & Siim 2001, Jordansson 1995, Habermann 2001).

Kort sagt kan vi se, at deltagelsen i det civile samfund – herunder medlemskabet af de frivillige organisationer – gestalter sig forskelligt for de to køn. Selvom historien viser, at både mænd og kvinder har været med til at opbygge det samfund, vi kender i dag, må vi samtidig se i

øjnene, at kvinder har fulgt en anden vej end den, som var mændenes (Anttonen 1999).

Det er på baggrund af dette generelle billede af mænds og kvinders deltagelse i det civile samfund, at vi her vil se nærmere på kvinders aktive deltagelse i idrættens organisationer. Hvorledes adskiller deltagelsesmønstret inden for idrætten sig fra kvinders øvrige deltagelse i det civile samfund?

I hvor høj grad slår omsorgsaktiviteter igennem som kvindespecifikke – både i idrættens frivillige arbejde og i andet frivilligt arbejde?

Idrættens kvinder – en kortfattet præsentation

Idrætsbevægelsen er – når man ser bort fra fagbevægelsen – den største folkelige bevægelse i Danmark. Det er således også idrætten, som giver grundlag for den største organisering af kvinder. Godt en tredjedel af alle danske kvinder er medlemmer af en idrætsforening, og omkring 8 % deltager i foreningernes frivillige arbejde (Larsen 2003a). Som regel er det en forudsætning for at deltage i frivilligt arbejde (inden for idrætten), at man er eller har været aktivt udøvende og desuden er medlem af en idrætsforening. Lad os derfor give en kortfattet præsentation af kvinders idrætsdeltagelse i Danmark.

Siden 1964 har Socialforskningsinstituttet (SFI) med jævne mellemrum indsamlet data om befolkningens kultur- og fritidsvaner, herunder også data om idrætsdeltagelse³. Der kan ikke herske tvivl om, at idrætsdeltagelsen har forandret sig voldsomt i den forløbne 40-årige periode; men der er også sket ændringer i den måde, hvorpå vi dyrker og taler om idræt. Vi opererer i dag med et såkaldt udvidet idrætsbegreb, som inkluderer en lang række idræts- og motionsaktiviteter, også den såkaldte hverdagsmotion (Larsen 2003b)⁴. Dette udvidede idrætsbe-

fil	<p><i>Ulla Habermann</i> Fil.dr., forsknings- adjunkt ved Institut for Idræt, Københavns Universitet. E-mail: uhabermann@ ifi.ku.dk</p>
fil	<p><i>Laila Ottesen</i> Mag. art. og ph.d. i Europæisk Etno- logi, lektor i Idræts- sociologi ved Insti- tut for Idræt, Københavns Universitet. E-mail: lottesen@ifi.ku.dk</p>

greb (og måden, hvorpå vi registrerer idrætsdeltagelsen) har i høj grad også betydning for, hvordan staten tildeler ressourcer, og hvordan den politiske og forskningsmæssige diskussion former sig på dagens idrætspolitiske scene. Og i denne forbindelse spiller det ind, når vi ser på kvinders og mænds deltagelsesmønstre, hvor mænd i højere grad end kvinder dyrker foreningsorganiseret idræt.

Gennem de seneste 40 år er kvinders idrætsdeltagelse mere end firedoblet, og i dag svarer den i omfang til mændenes. Omkring 60 % af befolkningens kvinder og mænd dyrker regelmæssigt idræt. Men på trods af, at der i dagens Danmark er lige mange mænd og kvinder, der dyrker idræt og motion, og at dette er en markant ændring inden for blot en generation, så er mænd og kvinders idrætsdeltagelse indholds- og kvalitetsmæssigt stadig vidt forskellige. Og spørgsmålet er, hvordan og hvorfor kvinders og mænds idrætsdeltagelse stadig adskiller sig fra hinanden? Dette spørgsmål giver SFI's undersøgelser ikke svar

på, men af data fra undersøgelsen *Idræt, motion og hverdagsliv*, som omhandler den idrætsaktive del af befolkningen (Ottesen 2004, Ottesen & Ibsen 1999), fremgår denne forskel som et tydeligt mønster, og der viser sig også en sammenhæng med det moderne hverdagsliv. Vi vil fremhæve følgende fem karakteristika: 1. Forskelligt organisationsmønster; 2. Forskellige valg af idrætsgrene; 3. Forskellige forhold til tid og rum; 4. Forskellige begrundelser for at dyrke idræt; 5. Forskelle i deltagelsen i foreningernes frivillige arbejde.

Ad 1. Forskelligt organisationsmønster

Mændene dyrker i langt højere grad end kvinderne sport i de frivillige idrætsforeninger: 55 % af de idrætsaktive mænd mod kun 39 % af de idrætsaktive kvinder. 20 % af de idrætsaktive mænd og 14 % kvinder dyrker idræt i forbindelse med deres arbejdsplads. 26 % af de idrætsaktive kvinder og 16 % af mændene dyrker idræt i kommercielle fitnesscentre. Aftenskolerne tiltrækker flere kvinder end mænd, henholdsvis 15 % og 3 % af de idrætsaktive. Interessant er det dog, at begge køn i lige høj grad dyrker selvorganiserede sportsaktiviteter, og at vi her finder hele 84 % af de idrætsaktive. Dette organisationsmønster skal overvejende forstås i relation til den forskellige prioritering, de to køn giver sporten som en del af deres fritid og familieliv og hermed af den arbejdsdeling mellem kønnene, der er herskende. Mændene prioriterer et idrætsliv i foreningsregi, hvor de tidsmæssige rammer er fastlagt af træner, holdkammerater og faciliteter. Kvinderne derimod prioriterer i højere grad et idrætsliv i markedsregi, hvor man som kunde/forbruger kan købe sig til idræt, hvor man vil, og hvornår man vil.

Ad 2. Forskellige valg af idrætsgrene

Når det gælder idrætsgrene, foretrækker

mænd og kvinder i prioriteret rækkefølge følgende aktiviteter:

<i>Mænd</i>	<i>Kvinder</i>
Jogging	Vandreture
Vandreture	Gymnastik
Cykling	Cykling
Fodbold	Svømning
Badminton	Jogging

Valget af ovenstående idrætsaktiviteter peger på nogle tendenser. Begge køn dyrker selvorganiserede aktiviteter, hvor man selv vælger tid, sted og deltagerantal. Det er aktiviteter såsom vandreture og jogging, der let kan indpasses i et moderne hverdagsliv, hvor begge parter i en familie har lønarbejde/karriere ("dual breadwinner model"). Men derudover vælger mændene idrætsgrene som fodbold og badminton, der i Danmark er to foreningsorganiserede idrætsaktiviteter, som begge kræver med- og modspillere. Gymnastik er i dag en udpræget kvindeidræt, men gymnastik organiseres såvel i foreningerne som kommercielt og i aftenskoleregi, som er mere præget af et fleksibelt "køb en time"-koncept end af foreningsstrukturen. Svømning dyrkes ofte som motion i en række offentlige svømmehaller, og endelig er cyklen i høj grad et transportmiddel, som kombineres med den motion, det giver at cykle frem og tilbage til arbejdet (foruden Holland er Danmark det land i verden, hvor flest indbyggere cykler).

Ad 3. Forskellige forhold til tid og rum

Kvinderne ønsker en større tidsfleksibilitet, og de dyrker ikke helt så hyppigt idræt, som mændene gør. Kvinderne bruger heller ikke lige så lang tid på idrætten som mændene, og de lægger i højere grad end mændene vægt på, at stedet, hvor de dyrker idræt, ligger inden for gå-

og cykleafstand. Stedet og de faciliteter, de to køn tager i anvendelse, er også forskellige. Kvinderne anvender oftere særlige faciliteter som svømmehaller og gymnastiksale, og lidt flere kvinder end mænd dyrker idræt i naturen, på gader og veje. Analyserne viser samtidig, hvordan mændene oftere bruger idrætsfaciliteterne som arena for at skabe og vedligeholde deres netværksrelationer, idet de helt konkret i højere grad end kvinderne værdsætter de samlingsrum og klublokaler, der findes i tilknytning til sportsfaciliteterne.

Det viser sig altså, at kvinderne er mere økonomiske med den tid, de anvender til sport end mændene, og geografisk er det rum, de bevæger sig i, mindre end det rum, mændene bevæger sig i. Dette kan ses i sammenhæng med det organisatoriske mønster og aktivitetsmønstret, idet kvinderne sandsynligvis vælger de tilbud, der ligger tættest ved deres bopæl for hermed at minimere den anvendt tid, mens mændene vælger at dyrke idræt i den forening, der rummer den aktivitet, de ønsker at dyrke.

Ad 4. Forskellige begrundelser for at dyrke idræt

Langt flere mænd end kvinder dyrker idræt med et konkurrencemæssigt sigte, og langt flere mænd deltager i turneringer. Endvidere vægter mænd også det sociale samvær, muligheden for at skabe venskaber og netværk samt fællesskabet højere, end kvinderne gør.

Kvinderne begrundet deres idrætsdeltagelse med et mere instrumentelt og sundhedsmæssigt sigte. Kvinderne vægter sundhed, deres vægt, at få brugt kroppen og det at få et overskud ud af idrætsdeltagelsen, højere, end mændene gør det. Hvis vi ser på idrætsdeltagelsen i et livsforløbsperspektiv, vil kvinderne som ældre i langt højere grad end mændene fortsætte med at dyrke idræt også højt op

i alderen. Fx viser det sig, at det kun er 37 % af mændene blandt de 60-75-årige, der dyrker idræt mod hele 60 % af kvinderne. Mændene dyrker idræt for idrættens egen skyld og for fællesskabets skyld, mens idrætten for kvinderne mest er et middel til en sund, velfungerende og præsentabel krop.

Ad 5. Forskelle i deltagelsen i foreningernes frivillige arbejde

Som allerede nævnt dyrker mænd i højere grad end kvinder idræt som medlemmer af en forening. Af idrætsforeningernes medlemmer er 55 % mænd mod 39 % kvinder⁵, og mændene deltager i højere grad i frivilligt arbejde i en idrætsforening: 27 % mænd mod 19 % kvinder. Endelig viser Ottensens og Ibsens undersøgelse også, at mændene i højere grad end kvinderne vægter foreningsidealer, idet mændene tydeligere giver udtryk for, at de foretrækker at dyrke idræt i foreninger: 23 % mænd mod kun 12 % kvinder.

De data, som viser kvinders og mænds foreningsdeltagelse og frivillige (forenings)arbejde, får i socialkapitalperspektivet og med civilsamfundsdiskussionerne en særlig betydning. Fællesskabet i foreningerne – hvor flere mænd end kvinder er medlemmer – må siges at være af en mere forpligtende karakter end i motionscentret, fordi medlemmerne påtager sig et ansvar og medvirker til gennemførelsen af foreningernes mål og aktiviteter. At skabe netværk og venskaber i idrætssammenhæng tillægges større betydning af mænd end af kvinder, faktisk mener dobbelt så mange mænd med 37 % mod kvindernes 18 %, at dette er af stor betydning.

Hvis vi – som Putnam – antager, at der via netværksrelationerne skabes gensidighed og tillid til andre, viser undersøgelsens analyser en tydelig sammenhæng mellem den sociale kapital og de idrætsaktives køn (Putnam 2000,

Ibsen & Ottesen 2001). Der er kun små forskelle på andelen af de to køn, som dyrker idræt sammen med andre, men store forskelle på, hvordan og med hvem henholdsvis mænd og kvinder dyrker idræt. Kvinderne dyrker i højere grad end mændene idræt i "strong ties", dvs med veninder, familien og/eller ægtefælle, samlever eller kæreste, mens mændene i højere grad end kvinderne dyrker idræt i "weak ties", dvs. sammen med arbejds-kollegaer og klubkammerater, der har samme idrætsinteresse. Disse forskellige bånd opbygger forskellige typer af gensidighed og tillid.

Den forskel, vi ser i de ovenstående resultater mellem mænds og kvinders foreningsmedlemskab, optagethed af netværk og deltagelse i det frivillige arbejde i idrætten, kunne pege på, at kvinderne ikke i lige så høj grad som mændene er aktive deltagere i civilsamfundet og dermed i skabelsen af social kapital. Denne konklusion må vi af mange grunde se på med skepsis. Dels fordi ovenstående resultater alene gælder idrætsforeningerne, og dernæst fordi andre undersøgelser har vist, at kvinderne deltager i foreningslivet i lige så høj grad som mændene – blot med forskellige fortegn og på forskellige områder.

"Kvinder på toppen" – kvinder som frivillige idrætsledere

Hvis vi ser på antal medlemskaber, er idrætsforeningerne som sagt den største kvindeforening i Danmark. Samtidig ved vi, at kvinder generelt i deres frivillige arbejde fokuserer på det lokale niveau og på de nære hverdagsproblematikker. For at komme nærmere på hverdagsmagterollen i idrætssammenhæng trækker vi i det følgende på resultaterne fra en igangværende undersøgelse om kvinder på idrætsorganisationernes ledelsesposter. Det interessante spørgsmål i denne sammenhæng er, om kvinder i højere grad

påtager sig lederposter inden for områder, der traditionelt tilskrives kvindesfæren som ældre-, handicap- og børn/unge-idræt, eller inden for de idrætsgrene, som har mange kvindelige udøvere?

De følgende data er hentet fra undersøgelsen "Kvinder på toppen – om kvinder, idræt og ledelse", som bl.a. indeholder en kortlægning af den aktuelle situation inden for topidrætten i Danmark. Undersøgelsen har til formål dels at kortlægge den aktuelle situation med hensyn til kvinder på idrættens topposter og dels at analysere årsager til kvindernes formodede underrepræsentation på disse poster. Kortlægningsmaterialet omfatter samtlige bestyrelser og udvalg i idrætsorganisationernes (DIF, DGI og DFIF⁶) centrale og regionale struktur. Her fandt vi 2173 kvindelige ledere, hvilket udgør 31 % af alle frivillige ledere på disse niveauer. Denne opgørelse medtager således *ikke* de lokale foreninger. Spørgeskemadelen bygger på svarene fra i alt 1406 idrætsledere i DGI, DIF og DFIF – 720 kvinder og 686 mænd. Svarprocenten var omkring 50. Undersøgelsens analyse er langt fra færdiggjort, og de følgende resultater er derfor foreløbige. Her er kun medtaget overbevisende resultater, som er testet for signifikans på 5 procent-niveau (Habermann, Ottesen & Pfister 2003, 2004).

Undersøgelsens resultater viser, at mænd og kvinder hverken andelsmæssigt eller indholdsmæssigt er ligeligt repræsenteret i idrættens ledelse. Knap en tredjedel af lederne i idrættens top er kvinder og sammenholdt med, at gennemsnitligt godt 40 % af idrætsorganisationernes medlemmer er kvinder, er der altså tale om en underrepræsentation. Dertil kommer, at kvinderne, hvis de overhovedet får en bestyrelsespost, tenderer til at indtage de menige poster i bestyrelser og udvalg og sjældent påtager sig formandsposten. Totalt set er kun en fjerde-

del af formandsposterne besat af kvinder. Ser vi endeligt på kvinder som formænd for hovedbestyrelsen, må vi konstatere, at der ikke findes en eneste kvinde på disse poster. Dertil kommer, at der er en klar tendens til, at kvinder oftere er at finde på en formandspost lavt i hierarkiet.

Desværre har det – som nævnt – ikke været muligt at inddrage tilsvarende data fra foreningsniveauet. Det er muligt, at det store spring fra lav til høj(ere) kvindeandel på lederposter skal findes i forskellen mellem lokalt og regionalt/centralt niveau. Dette kan bekræfte formodningen om, at kvinder oftere er aktive "lokalt" og i "nære" sammenhænge og netværk, sådan som hverdagsmagerbegrebet antyder. Omvendt kunne man også forestille sig, at de centrale niveauer i organisationen er mere opmærksomme på den vedtagne politik på området og derfor er mere opmærksomme på at få valgt eller udpeget kvinder til ledelsen. Dertil kommer, at der er tydelige forskelle i idrætsorganisationerne mellem, hvor DGI viser sig noget mere "kvindevenlig" end DIF og DFIF. Andelen af kvindelige ledere strækker sig fra 42 % i DGI over 22

% i DIF og 15 % i DFIF.

Vi har så stillet spørgsmålet, om kvinder i højere grad indtager ledende poster inden for de såkaldte kvindeidrætsgrene⁷ som svømning, gymnastik, håndbold og ridning. I disse idrætsgrene burde kvinder være overrepræsenterede på lederposterne af den simple grund, at de i høj grad præger udøvelsen. I gymnastik er 75 % af deltagerne kvinder, i håndbold er andelen 55 %, i svømning 56 % og i ridning 84 %. Til sammenligning kan siges, at der i fodbold er 17 % deltagende kvinder⁸. Alt i alt viser der sig (se tabel 1) en klar underrepræsentation af kvinder i ledelsen inden for de fire kvindeidrætsgrene. Fx i ridning, som er den "største" kvindeidræt (med 84 % kvindelige udøvere), udgør andelen af kvindelige ledere kun halvdelen, 42 %. En del af forklaringen på denne iøjnefaldende diskrepans skal givetvis søges i det specielle forhold, at en stor del af de kvindelige ryttere er meget unge (70 % af rideklubbernes medlemmer er under 25 år)⁹, og det er, som andre undersøgelser har vist, ikke almindeligt, at unge under 20-25 år påtager sig lederposter i foreningerne (Habermann 2000, Torpe 2000).

Tabel 1: Andel kvinder i ledelsen inden for typiske "kvindeidrætter" samt nogle typiske "mandeidrætter", set i forhold til andel kvindelige udøvere (i procent). $P < 0,05$

	Kvindeandel i ledelsen N = 7048		Kvindeandel af udøvere
	DIF	DGI	
Gymnastik	45	52	75
Håndbold	2	29	55
Svømning	22	33	56
Ridning	42	-	84
Fodbold	2	0	17
Tennis	0	24	34
Badminton	0	35	36
Basketball	2	44	29
Kilde: Habermann, Ottesen & Pfister 2003			

Sammenholder vi med nogle typiske "mandeidrætter", viser der sig det overraskende resultat, at kvinderne i flere tilfælde er godt repræsenteret i ledelsen i typiske mandeidrætter set i forhold til deres deltagelsesprocent, til tider endda bedre end inden for kvindeidrætterne. Denne tendens finder vi dog kun i DGI, og det er i den forbindelse vigtigt at bemærke, at de to store idrætsorganisationer fremtræder meget forskelligt, når vi ser på deres "kvindevenlighed", som den giver sig udtryk i andel kvindelige ledere på topniveau. Når det gælder mandesporten over alle, fodbold, står de to organisationer imidlertid lige. Inden for fodbold er kvinderepræsentationen i ledelsen i DGI lig med nul – og i DIF er den kun 2 %. Kvindernes deltagerandel i fodbold er på 16-17 %, så fodbold må betegnes som en hård nød at knække mht. kvinderepræsentation såvel på deltager- som på ledersiden. Det må dog endnu engang understreges, at her er tale om kvinder i "topledelsen". På det lokale niveau i de lokale foreninger har kvinderne tilsyneladende langt bedre fat i ledelsesposterne. Fra DGI, hvor kvindeandelen er højst, har vi fået oplysninger¹⁰, som viser, at kvinderne *lokalt* sidder på 58 % af ledelsesposterne inden for svømning. I gymnastik er andelen 78 % og i håndbold 49 %.

Endelig har vi set nærmere på, om kvinder i særlig grad har lederposter inden for børne-, ældre- og handicapidræt. Forholder det sig sådan inden for idrættens frivillige arbejde, at kvinderne påtager sig "omsorgen" i form af at vælge områder af idrætten, som kan associeres til kvinders traditionelle omsorgsrolle? Inden for området *børn/unge og ældre* binder tallene sig alene på data fra DGI, som har aktivitetsudvalg på disse områder. Og alt i alt ser det ud til, at kvindeandelen i disse (centrale) udvalg udgør omkring to tredjedele. Ser vi nærmere på fordelin-

gen, viser det sig dog, at mændene er godt repræsenteret på børneområdet. Derimod er det især ældreidrætten, som trækker kvinder til, hvilket stemmer godt overens med, at kvinder udgør omkring 60 % af udøverne i denne aldersgruppe (Habermaann, Ottesen & Pfister, 2003). Spørgsmålet er, om ældre kvinder er mere aktive end yngre medsøstre, når det gælder om at påtage sig lederposter, eller om det er datterrollen, som her træder i karakter?

Inden for *handicapidræt*, der findes som et selvstændigt forbund i DIF, er situationen den, at 50 % af deltagerne er kvinder, medens 29 % af ledelsesposterne besættes af kvinder. Der er altså ingen tendens til, at kvinderne er bedre repræsenteret i ledelser her, nærmest tværtimod. Forklaringen hertil skal sandsynligvis hentes i det faktum, at Dansk Handicap Idræts-Forbund, på linje med andre forbund, lægger vægten på sportslig konkurrence, der tilgodeser handicappede og ikke på "omsorg". Handicapidræt har fokus på selvstændiggørelse, udvikling af deltagerens potentialer og idrætslige ressourcer på såvel bredde- som elite-niveau. Det sociale aspekt dukker dog op i formålsparagraffen, som siger, at medlemmernes rehabilitering og integration er en del af forbundets målsætning¹¹.

Idrættens kvinder og den informelle omsorg

For yderligere at få uddybet vor viden om idrættens frivillige kvinder har vi også set nærmere på deres rolle som *informelle omsorgsgivere*. Den informelle omsorg er den hjælp, mennesker giver hinanden i deres egenskab af at være venner, naboer og slægtninge, og som ligger "uden for" det organiserede frivillige arbejde i foreningerne. Vi ved fra andre undersøgelser, at mange mennesker hjælper og yder omsorg til andre på forskellige områder, fx med praktiske gøremål

som hus- og havearbejde, korsel/transport, reparationer og lignende eller ved at besøge, passe, samtale og holde kontakt (til såvel familien som lokalsamfundet).

I undersøgelsen "Kvinder på toppen" ønskede vi også at se nærmere på, i hvor høj grad idrættens ledere *også* er engagerede i informel omsorg. Vi bad derfor om svar på følgende spørgsmål: "Hjælper du regelmæssigt til hos nogen i din familie eller blandt dine venner, naboer og kolleger?" Vores formodning var, at det især er kvinder, som påtager sig disse omsorgsopgaver, og at det kan være medvirkende til, at de har vanskeligt ved også

800.000, falder omsorgsaktiviteten, måske fordi der så er råd til at betale for (mere) hjælp. Forskelle imellem de to køn kommer imidlertid frem, når vi ser på, *hvor mange timer* de frivillige ledere anvender. Mest almindeligt er det at anvende mellem 1-10 timer om måneden på informel omsorg. I denne kategori hjælpgivere finder vi 61 % af kvinderne og 69 % af mændene. Godt en tredjedel anvender over ti timer om måneden på denne aktivitet, og her figurerer kvinderne langt oftere end mændene.

Ydermere finder vi tydelige forskelle mellem de to køn, når vi spørger til, *hvilken type omsorg*, der gives. Mændene kon-

Tabel 2: Hvor meget tid anvendes på informel omsorg – andel kvinder og mænd, som anvender x antal timer pr. måned (i procent). N= 1406, P<:0,05

Antal timer	Kvinder	Mænd	Totalt
0-5 timer	43	57	65
6-10 timer	52	48	
11-15 timer	64	36	
16-20 timer	57	43	
Over 20 timer	52	48	
Kilde: Habermann, Ottesen & Pfister 2004			

at engagere sig i idrættens topledelse.

Det første – måske overraskende – resultat vi fik frem, var, at der blandt idrættens ledere er stort set lige mange kvinder (61 %) og mænd (59 %), som regelmæssigt påtager sig informelle omsorgsopgaver, mest almindeligt i aldersgruppen 40-60 år. Omsorgsgivere er som regel gifte/samboende. Mændene er lidt oftere omsorgsgivere (75 %) end kvinderne (71 %) og omsorgsgiverne har ofte (især for kvindernes vedkommende) en mellemlang eller højere uddannelse. Familiens økonomi spiller tilsyneladende ingen rolle for, om der ydes informel omsorg. Først når den årlige husstandsindkomst kommer over kr.

centrerer sig om reparationer og transport. Kvinderne dominerer klart inden for pasning og pleje, husarbejde og telefonkontakt, ligesom det oftest er kvinderne, som aflægger besøg. Disse resultater bekræfter vor formodning om, at den omsorg, kvinderne yder, ser anderledes ud end mændenes, og den tager længere tid.

Resultaterne er tydelige, men overrasker måske ikke. Der er ingen grund til at tro, at frivillige inden for idrætten adskiller sig fra resten af befolkningen på dette punkt. Andre undersøgelser viser samme tendens, at kvinderne såvel i familierne som i den frivillige sektor påtager sig de tidskrævende og "tunge" omsorgsop-

Tabel 3: Fordelingen af mænd og kvinder inden for typiske omsorgsopgaver (i procent) N= 1406, P<:0,05

	Kvinder	Mænd
Pasning/pleje	71	29
Telefonkontakt	65	35
Husarbejde	63	37
Besøg	60	40
Transport	50	50
Reparationer	22	78
Kilde: Habermann, Ottesen & Pfister 2004		

gaver, ligesom "snak" og samtaler enten pr. telefon eller ved besøg også i høj grad er kvindernes "lod" (Bonke 2002, Grassman 2003, Habermann 2001).

Spørgsmålet, som nu melder sig, er, om kvinderne – i dette tilfælde idrættens frivillige topledere – også har overskud til at engagere sig yderligere i det civile samfund ud over deres engagement i idrætten og oveni en ikke ubetydelig indsats som informelle omsorgsgivere? En måde at undersøge dette på, er at se på bredden i disse kvinders foreningsengagement. I hvor høj grad er idrættens frivillige kvinder også aktive på andre områder? Knap en tredjedel af samtlige frivillige idrætsledere er også frivillige i andre foreninger – lidt færre kvinder (28 %) end mænd (36 %). Ser vi alene på de informelle omsorgsgivere, som man skulle forvente ikke havde overskud til også at yde en indsats i andre foreninger, så viser det sig faktisk, at den frivillige indsats i foreninger uden for idrætten øges lidt. I denne kategori er det 30 % af kvinderne og 40 % af mændene, som deltager. Det kan tolkes derhen, at informel omsorg fører frivilligt arbejde med sig; eller omvendt, at den, der har overskud til frivilligt arbejde, også finder tid til informel omsorg. Et højt aktivitetsniveau synes at generere endnu mere aktivitet. En tendens, som findes i adskillige un-

dersøgelser af befolkningens frivillige indsats. Det er ikke de arbejdsløse eller de enlige, som yder mest frivilligt arbejde. Tværtimod. Ligesom der heller ikke er grund til at antage, at det frivillige arbejde fungerer som "erstatning" for lønarbejde (Svedberg & Jeppsson-Grassman 1999; Anker & Koch Nielsen 1995).

Omsorgskapital i idrætten – en perspektivering af empirien

I debatten om organisationernes og foreningernes rolle i civilsamfundet har teorier om social kapital haft stor betydning. Vi har her – inspireret af teorierne om samfundets "sociale kapital" (Putnam 1993) – indført begrebet "omsorgskapital", og dermed hentyder vi til de normer for gensidighed, medmenneskeligt engagement og konkrete hjælpeformer, som findes i forskellige netværksrelationer. Traditionelt har man set de uformelle, nære netværk som domineret af kvinder; medens de formelle netværk domineres af mænd (Moore & Whitt 2000). Men ser vi nærmere på den omsorg, som gives til nærtstående, viser vor empiri i lighed med andre undersøgelser (Grassman 2003), at mænd og kvinder faktisk er lige tilbøjelige til at yde en indsats her. Det er først, når vi ser nærmere på indholdet – typen af hjælp og omsorg, som gives – at vi genser "den kvindelige egenart". Kvin-

ders og mænds informelle hjælpeindsatser følger et traditionelt (komplementært) konsrollemonster. Især, når det handler om at give omsorg til personer med særlige behov for omsorg og pleje, ser det ud til, at kvinderne – døtrene – typisk set påtager sig denne rolle. Hvorimod der som sagt stort set er lige mange mænd som kvinder, der påtager sig at hjælpe personer (slægtninge, venner, naboer og arbejdskammerater), som ikke har specielle plejebehov.

Omsorgsbegrebet er sædvanligvis ikke inkluderet i de mere eller mindre kønsløse teorier om det civile samfund, men opfattes vel nærmest som et forstyrrende element (måske fordi det går på tværs af stat, civilsamfund og familie). Ikke desto mindre viser det sig, at kvinder i civilsamfundets organiseringer påtager sig mere eller mindre automatisk omsorgsfunktioner, og i hjemmene trækkes der frit på kvindernes ubetalte arbejde som en omsorgsressource. I en undersøgelse om ældres ensomhed kom det frem, at det bedste middel mod ensomhed i al sin enkelhed består i at være forudseende og at skaffe sig (omsorgsfulde) døtre (Wegens 2003)!

I denne artikel har vi set nærmere på kvinder som deltagere, frivillige ledere og omsorgsmagere inden for idrættens organisationer. Vor empiri viser, at kvindernes idrætsdeltagelse er kvantitativt ligestillet med mændenes, men at deltagermønstret er kvalitativt anderledes. Det er nærliggende at søge en forklaring på denne forskel i den måde, hvorpå kvinderne opfatter dels deres idrætsudøvelse og dels deres deltagelse i frivilligt arbejde inden for idrætten. Her findes nemlig en tydelig diskrepans. I modsætning til hvad man umiddelbart skulle tro på baggrund af kvindernes omsorgskapital, betragter kvinderne deres egen idrætsudøvelse som et instrumentelt og sundhedsmæssigt middel, og det viser

sig bl.a. ved, at kvinderne vægter fleksibilitet i tid og rum – sandsynligvis for at kunne tilgodese omsorgsbehovet i familien. Derimod fokuserer kvinderne klart på omsorg og på sociale relationer, når de går ind i idrættens frivillige arbejde.

Vi kan desuden konstatere, at kvinderne overvejende er repræsenterede i de lokale idrætsforeningers arbejde især med børn, unge og ældre. Og dertil kommer, at kvinderne åbenbart sjældent prioriterer eller får mulighed for at påtage sig ledelsesposter i idrættens nationale og regionale organisationer. De fleste kvindelige ledere findes på lokalt niveau, hvilket lever op til kvinders krav om geografisk nærhed og fleksibilitet.

Hvordan kan vi forstå og forklare dette mønster?

En perspektivering af de empiriske data medfører, at der opstilles flere spørgsmål. Er det kvinderne selv, der monopoliserer omsorgen? Er det organisatoriske forhold, der gør sig gældende? I hvor høj grad spiller strukturelle forhold ind i form af traditionelle opfattelser af kvinders (omsorgs)rolle? Vi mener ikke, at det er rimeligt at forklare den relativt ringe kvinderepræsentation på samfundets lederposter – herunder også idrættens – med myter og fordomme. Der kan heller ikke være tale om at give hverken mænd eller kvinder "skylden" for uligheden kønne imellem. Tværtimod, det, som skal gøres, er at identificere den organisatoriske og strukturelle baggrund og finde frem til logikken bag individuelle valg og beslutningsprocesser.

Et traditionelt billede af den kvindelige omsorg signalerer et centralt element i vor kultur og i opfattelsen af, hvordan kvinder bør være, når "kvinder er bedst". Der findes en standardfortælling i form af myten om, at en "rigtig" kvinde er en, som lytter til sit hjerte i opdragelsen af sine (og andres) børn og i omsorgen for

de gamle og svage. Det er moderskabet i sin yderste konsekvens og i ordets dybeste mening det, som i feministisk forskning er blevet kaldt for "det sociale moderskab" (social mothering, Anttonen 1999). Det har fået kvindeforskningen til at konkludere, at præmisserne for kvinders deltagelse i de civile samfundsorganisationer adskiller sig fra mænds, fordi kvinder er bærere af "det sociale moderskab".

Kvindeforskningen gjorde derfor tidligt opmærksom på, at staten udnyttede kvindernes frivillige og ulønnede arbejde; men samtidig sås de nordiske velfærdsstater som særligt "kvindevenlige", fordi staten via velfærdsydelser har bidraget til kvindernes integration på arbejdsmarkedet (Hernes 1987, Siim 1999). I praksis har det betydet, at den kvindelige omsorg i stort omfang er blevet gjort til et offentligt lønarbejde. Men generelt må man sige, at velfærdsstatens relativt generøse og skattefinansierede ydelser har været medvirkende til at skabe større lighed – også mellem kønnene. Dog er kønnene langt fra ligestillede i forhold til omsorgsansvaret i familien (hvor det meste af omsorgen stadig ydes). Og kvinderne, som dominerer i de lavest placerede, som dårligst betalte job på arbejdsmarkedet, bliver således mere afhængige af velfærdsstaten end mænd (Borchorst 1999).

Både arbejds- og uddannelsesmarkedet er konsopdelte, såvel horisontalt som vertikalt; denne opdeling kan beskrives med begreberne glasvægge og glaslofter, som udgør forskellige strukturelle barrierer (Wirth 2001). I det foregående har vi beskrevet, hvordan dette også gør sig gældende i idrætten som institution. I kvindernes idrætsdeltagelse kan begrebet glasvægge illustrere det meget forskellige deltagelsesmønster og de forskellige konsstereotype forklaringer på denne deltagelse. I kvindernes deltagelse (eller

mangel på samme) i det frivillige arbejde i idrætsorganisationerne (på regionalt/nationalt niveau), kan begrebet glasloft illustrere, at der er tale om nogle barrierer. Men måske har disse glasvægge og glaslofter nogle sprækker, vi ikke før har været opmærksomme på?

Selv om det frivillige arbejde (i hvert fald principelt) er et individuelt og frivilligt valg, så er fx kvinders muligheder såvel i arbejdslivet som i det frivillige arbejde ofte afhængige af deres konkrete familiesituation, som i høj grad styrer de valg, kvinderne tager, og de muligheder, de har for at fremstå som "stabile" både i forhold til arbejdslivet, idrætsdeltagelse og når det gælder de frivillige lederposter på forskellige niveauer lokalt, regionalt og nationalt. Det frivillige er et engagement, der bygger på nødvendighed, men også på et ønske om indflydelse på eget liv og dertil også en ambition om at gøre noget for andre.

I et forsøg på at mægle mellem omsorg (egenart) og lighed prøver Ruth Lister (2003) at løse konflikten ved at holde på, at de to ikke kan adskilles, fordi man ellers ved at fokusere for meget på "omsorg" risikerer at undergrave kvinders borgerlige rettigheder. Der bør, ifølge Lister, være tale om et reelt (frit) valg, når kvinder påtager sig omsorgsarbejde – hvad enten det er betalt, gratis omsorg (i familien) eller frivilligt arbejde. Og desuden bør samfundet, ifølge Lister, indrettes, så der både findes ret til at modtage og tid til at give omsorg. I modsat fald vil kvindernes traditionelle egenart som omsorgsgivere til stadighed blive udnyttet på godt og ondt. Ikke som kvinders frie valg, men som en individuel tilpasning til strukturelle forhold.

I betragtning af, at en tredjedel af alle danske kvinder er medlemmer af en idrætsforening, er det samtidig på høje tid at skabe strukturel og værdimæssig plads for omsorgen – også i idrættens

organisationer. Dette forudsætter, at idrættens ledelse vil kvinderne. Men hvis de organisatoriske glaslofter skal genembrydes kræves det også, at kvinderne vil prioritere og vælge idrætsledelse. Og ydermere må det være på tide, at vi får et andet syn på ligestilling, hvor der tages højde for både lighed og egenart. De to perspektiver hører sammen og kan ikke henføres til henholdsvis det offentlige og det private. Ellers risikerer man, som Ruth Lister (op.cit.) udtrykker det, at omsorgen marginaliseres. Og det vil give kvinderne en alt for ensidig plads i det civile samfund. De forsøg på at skabe en mainstream-strategi, som vi finder i den offentlige sektor, kan måske være en vej til at undgå den kønsblindhed, som har plaget vores opfattelse af kvinders og mænds foreningsdeltagelse og frivillige indsatser. I vores kommende forskningsprojekt vil vi sætte fokus på tre områder: den konkrete repræsentation af mænd og kvinder (i idrættens ledelse); på anvendte ressourcer og organisationernes værdier; samt på realiteten af de individuelle valg. Således er formålet at komme et skridt videre i retning af at forstå omsorgskapitalens sammensatte natur og kvindernes ringere repræsentation i idrættens ledelse.

Noter

1. I forbindelse med udarbejdelsen af Magtudredningen, som pt. omfatter mere end 30 publikationer, er kønsforskelle i magtstrukturerne blevet dokumenteret. Se www.ps.au.dk/magtudredningen.

2. Som tidligere nævnt, har kvinders og mænds foreningsdeltagelse et forskelligt udtryk. Dette billede bekræftes i en undersøgelse af frivillige idrætsledere (Habermann, Ottesen & Pfister 2004). Idrætsledere, som også er aktive i andre foreninger, fordeler sig således, at mændene dominerer den frivillige indsats inden for miljø (77 %), politik (68 %), hobby/fritid (58 %) og fagforeningerne (57 %), medens kvinderne er i overalt inden for religion (80 %), spejdere (70 %) og

sociale foreninger (57 %).

3. Der foreligger herfor data indsamlet via spørgeskemaer fra henholdsvis 1964, 1975, 1987 og 1998. Datamaterialet er tilgængeligt i publikationer fra SFI samt i en række publikationer fra Idrætsforsk og IFO på Gerlev Idrætshøjskole, som har haft fortrinnsret til data, fordi de havde som opgave for Kulturministeriet at udfærdige analyser af data. Dette ret enestående materiale fra SFI giver mulighed for at se idrætsdeltagelsen i et diakront perspektiv, hvor udviklingen og forandringerne på glimrende vis kan gøres os klogere på befolkningens deltagelse, men der bør dog tages en række forbehold for databeskaftethed, inden de nægelfaste analyser iværksættes.

4. Ser vi nærmere på spørgsmålene i SFI's dataindsamlinger afspejler idrætsbegrebets foranderlighed sig tydeligt. 1964 lød spørgsmålet til respondenterne således: *Dyrker De sport?* Mens det i 1975 lød: *Dyrker De sport (motion)?* Fra 1987 således: *Dyrker De sport eller motion?* Inddragelsen af begrebet motion indikerer dels, at joggingbølgen begyndte at gøre sig gældende, og dels var den tegn på et skift i de velfærdspolitiske principper med fokus på "idræt for alle". Dette bidrager til det, som er blevet kaldt "det udvidede idrætsbegreb", hvor en række idræts- og motionsaktiviteter uden for det traditionelle foreningsliv er blevet registreret. SFI har også registreret, om sportsudøvelsen er foregået som medlem af en sportsklub/forening, eller om det er uorganiseret, samt om man har deltaget i konkurrencer/turneringer.

5. I befolkningen er det 32 % af kvinderne og 36 % af mændene, som er medlemmer af en idrætsforening – dvs at godt en tredjedel af befolkningen dyrker organiseret idræt (Ottesen & Ibsen 1999). SFIs resultater viser at 59 % af den danske befolkning (16 år og derover) regelmæssigt dyrker mindst en (og i gennemsnit 1,9) idrætsaktivitet. Kvinder og mænd er stort set ligeligt repræsenteret (Larsen 2003a).

6. DIF (Danmarks Idræts-Forbund), DGI (Danske Gymnastik- og Idrætsforeninger) samt DFIF (Dansk Firmaidrætsforbund).

7. "Kvindeidrætter" er defineret som idrætsgrene, hvor over 50 % af deltagerne er kvinder.

8. I det følgende refererer vi alene til data fra DIF og DGI.
9. Kilde: DIF's medlemsstatistik.
10. Brev af 1. oktober 2003 fra DGI's sekretariat.
11. Se www.dhif.dk

Litteratur

- Anker, Jørgen & Koch Nielsen, Inger 1995: *Det frivillige arbejde*. København: Socialforskningsinstituttet 95:3.
- Anttonen, Anneli 1999: *Civil Society, Genus and the Welfare State*. Paper på konferencen *Civil Society between Market and State*. Stockholm, feb. 1999.
- Bonke, Jens 2002: *Tid og velfærd*. København: Socialforskningsinstituttet 02:26.
- Borchorst, Anette 1999: "Den kønnede virkelighed – den kønsløse debat". I: Goul Andersen et.al. (red.): *Den demokratiske udfordring*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Christensen, Ann-Dorte & Siim, Birte 2001: *Køn demokrati og modernitet – mod nye politiske identiteter*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Goul Andersen, Jørgen et al., 2000: *Hvad folket magter – demokrati, magt og afmagt*. København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.
- Goul Andersen, Jørgen 2002: "Danskeres deltagelse i foreningsliv og græsrodsbevægelser, 1979-2000". I: Mikkelsen F. (red.): *Bevægelser i demokrati. Foreninger og kollektive aktioner i Danmark*. Magtudredningen. Aarhus Universitetsforlag.
- Habermann, Ulla 2000: *Motiver for frivillighed – frivillige i idrætsforeninger*. Institut for Idræt. Københavns Universitet.
- Habermann, Ulla 2001: *En postmoderne Helgen? – om motiver til frivillighed*. Lunds Dissertations in Social Work. Lunds Universitet.
- Habermann, Ulla, Ottesen, Laila & Pfister, Gertrud 2003: "Kvinder på toppen – om kvinder, idræt og ledelse". Delrapport I: *Kortlægning*. Institut for Idræt. Københavns Universitet.
- Habermann, Ulla, Ottesen, Laila & Pfister, Gertrud 2004: "Kvinder på toppen – om kvinder, idræt og ledelse. Delrapport II": *Analyse*, Institut for Idræt, Københavns Universitet. I tryk.
- Hernes, Helga M. 1987: *Welfare State and Woman Power. Essays in State Feminism*. Oslo. Norwegian University Press.
- Ibsen, Bjarne & Ottesen, Laila 2001: "Idræt, livsform og social kapital". I: Ove Korsgaard et al.: *Idræt, krop og demokrati*. København: Gads forlag.
- Jeppsson-Grassman, Eva 2003: "Anhöriginsatser och medborgarengagemang. Inrikning och profiler". I: Jeppsson-Grassman E. (red.): *Anhörigskapets uttrycksformer*. Lund Studentlitteratur.
- Jordansson, Birgitta 1995: "Hur filantropen bliver en kvinna". *Historisk Tidskrift*. Stockholm Svenska historiska föreningen, 1992:4.468-487
- Larsen, Knud 2003a: *Idrætsdeltagelse og idrætsforbrug i Danmark*. Århus: Klim/IFO.
- Larsen, Knud 2003b: "Den tredje bølge på vej mod en bevægelseskultur". *Lo-kale- og Anlægsfondens Skriftrække* 8.
- Lister, Ruth 2003 [1997]: *Citizenship – feminist perspectives*. London: MacMillan Press.
- Moore, Gwen & Whitt, J. Allen 2000: "Genus and Networks in a Local Voluntary Sector Elite". *Voluntas*. Vol 11 no. 4.
- Ottesen, Laila 2004: "Sports Participation, Gender and the Welfare State". *Sportwissenschaft*. Hoffman Verlag. (in print).
- Ottesen, Laila & Ibsen, Bjarne 1999: *Idræt, motion og hverdagsliv – tid og tale*. Rapport fra Institut for Idræt, Københavns

- Universitet. Kan hentes på www.ifi.ku.dk
- Putnam, Robert D. 1993: *Making Democracy work. Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Putnam, Robert D. 2000: *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Siim, Birte 1999: "Feministiske perspektiver på demokrati og medborgerskab". I: Amnå (red.): *Demokrati och medborgarskap*. Stockholm. SOU 99:77.
- Svedberg, Lars & Jeppsson-Grassman, Eva 1999: "Medborgarskapets gestaltningar. Insatser i och utanför föreningslivet". Stockholm. SOU 1999: 84. Civilsamhället. *Demokratiutredningens forskarvolym* nr. 8.
- Torpe, Lars 2000: "Foreninger og demokrati". I: Goul Andersen, Jørgen et al.: *Hvad folket magter – demokrati, magt og afmagt*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Vogel, Joachim; Amnå, Erik; Munck, Ingrid; Häll, Lars 2003: *Föreningslivet i Sverige. Välfärd, socialt kapital och demokratiskola*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- Wegens, Jesper 2003: *Ensomhed i alderdommen: besøgsvenner og mulige alternativer*. Gerontologisk Institut.
- Wirth, Linda 2001: *Breaking through the glass ceiling. Women in Management*. Geneva: International Labour Office.